

۱۴۹۱۲

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه ی کارشناسی ارشد تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

تاریخ تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کرمانشاه
از ظهور صفویه تا پایان زندیه

استاد راهنما:

دکتر علی اکبر کجیاف

استاد مشاور:

دکتر حسین میر جعفری

پژوهشگر:

جعفر نوری

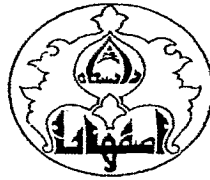
مهر ماه ۱۳۸۷

کتابخانه اسناد و کتابخانه مرکزی
تیمسار

۱۳۸۸ / ۴ / ۶

۱۱۴۹۱۴

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ گرایش ایران اسلامی آقای جعفر نوری

تحت عنوان

بررسی تاریخ تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کرمانشاه

از ظهور صفویه تا پایان دوره زندیه (۹۰۷-۱۲۰۹هـ.ق)

در تاریخ ۸۷/۷/۱۳ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

امضا

۱- استاد/ استادان راهنمای پایان نامه دکتر علی اکبر کجیاف با مرتبه ی علمی استادیار

امضا

۲- استاد/ استادان مشاور پایان نامه دکتر حسین میر جعفری با مرتبه ی علمی استاد

امضا

۳- استاد/ استادان داور داخل گروه دکتر فریدون الهیاری با مرتبه ی علمی استادیار

امضا

۴- استاد/ استادان داور خارج از گروه دکتر حسین مسعود نیا با مرتبه ی علمی استادیار

امضای مدیر گروه تاریخ

بیت

سپاس

سپاس و ستایش نوری که با قلم خویش بشریت را به زیور علم و دانش آراست و انسانیت را در زیر لوای فرهنگ و معارف تعالی بخشید. سپاس بی کران خداوندی را که مرا نعمت تحصیل و معرفت عطا فرمود و سعادتى بخشید تا با فرهیختگان بوستان معرفت آشنا شوم و از خرمن پر بار آنان به قدر بضاعت اندک خویش بهره گیرم.

مراتب تشکر و ارادت خود را به محضر اساتید بزرگوارم استاد راهنما جناب آقای دکتر علی اکبر کجباف و استاد مشاور جناب آقای دکتر حسین میر جعفری تقدیم می دارم و سرافرازی و شادکامی و توفیق روز افزون ایشان را از خداوند متعال خواستارم.

از اساتید داور اندیشمند جناب آقای دکتر الهیاری و دکتر مسعود نیا که استفاده از محضر ایشان برای بنده غنیمت بزرگی بود کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین از مدیریت محترم گروه تاریخ جناب آقای دکتر مرتضی دهقان نژاد و سایر اساتید ارجمند گروه تاریخ که پیوسته از علم و تجربه آنها بهره مند شده ام صمیمانه سپاسگزاری می نمایم.

از اساتید بزرگوارم در دانشگاه اورمیه، آقایان دکتر علیرضا ملایی توانی و دکتر احمد کامرانی فر که در طول تحصیل همواره مشوق اینجانب بوده اند، کمال تشکر و امتنان را دارم.

همچنین از دوستان و آشنایان عزیزم آقایان دکتر عزت الله عبدالهی نوروزی، دکتر ایرج ورفی نژاد، دکتر فریدون نوری، مرتضی فرهنگیان، محمد ملاکی، مسیح یزدان پناه، پسر دایی عزیزم میلاد اکبری، حاتم جمالی اسلامی، بهنام جمالی اسلامی که صمیمانه مرا در این مهم مشوق بودند سپاسگزارم.

تقدیم به:

پدر و مادرم:

عزترین آسوه های صبر و محبت و گرانبهاترین هدیه های آسمانی که
طپش قلب آنها امید بخش لحظه لحظه های زندگی ام بوده است

برادر و خواهرانم:

که تفسیر یکدلی و یکرنگی و تندیس مهربانی هستند و سعادت آنها آرزوی قلبی من است

دوست عزیزم رستم جمالی اسلامی:

که درس استقامت و پایداری را از محضر ایشان آموخت

چکیده

با تشکیل حکومت صفویان، کرمانشاه همچون دیگر شهرهای ایران تحت تسلط این حکومت در آمد. در سالهای آغازین حکومت صفوی به دلیل جنگ وستیز این حکومت با عثمانی، کرمانشاه گاه تحت تسلط صفویه و گاه تحت تسلط عثمانی بود. از عصر شاه صفی به بعد، با ورود خاندان زنگنه به وادی قدرت که تیولداران کرمانشاه بودند و تلاش این خاندان در راستای تامین امنیت و آبادانی این شهر همراه با پایان یافتن جنگهای میان ایران و عثمانی با انعقاد عهد نامه زهاب «۱۰۴۹ ه ق» سبب شد تا کرمانشاه از عصر شاه صفی تا پایان دوره صفویه دورانی از آرامش همراه با ترقی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طی کند. در عصر افشاریه به دلیل وجود توپخانه نادری در کرمانشاه این شهر اهمیت نظامی پیدا کرد و به جبهه جنگ نادر با عثمانی تبدیل شد. بعد از مرگ نادر این شهر به دلیل وجود توپخانه نادری در کانون توجه قدرت طلبان قرار داشت و نزاعهای میان سرداران مختلف بر سر دستیابی به این شهر صورت گرفت که در نهایت کریم خان بر آن مسلط شد. در عصر زندیه کرمانشاه با وجود حکمران مقتدر خود الله قلی خان زنگنه اگر چه دورانی کوتاه توام با آرامش را از سر گذراند اما با مطرح شدن الله قلی خان به عنوان یکی از مدعیان قدرت و تلاش وی برای دستیابی به تاج و تخت سلطنت بعد از مرگ کریم خان، بار دیگر این شهر به وادی جنگ و ستیز مبدل گشت.

این نوشتار در پی آن است تا با بررسی اوضاع کرمانشاه در ابعاد گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در فاصله سالهای ۹۰۷ ه ق تا ۱۲۱۲ ه ق از خلال منابع اصیل و مرتبط بپردازد و از این طریق پرتوی هر چند اندک بر تاریخ این شهر در فاصله این سالها بیاندازد.

کلید واژه ها: کرمانشاه، صفویه، افشاریه، زندیه، زنگنه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول کلیات
۱-۱-۱	۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهشی و اهمیت آن
۲-۱	۲-۱- اهداف
۳-۱	۳-۱- فرضیه و پرسش ها
۴-۱	۴-۱- پیشینه تحقیق:
۵-۱	۵-۱- بررسی منابع و مأخذ
۵-۱-۱	۵-۱-۱- تواریخ عمومی
۵-۱-۱-۱	۵-۱-۱-۱- خلدبرین
۵-۱-۱-۲	۵-۱-۱-۲- از شیخ صفی تا شاه صفی
۵-۱-۲	۵-۱-۲- تواریخ سلسله ای
۵-۱-۲-۱	۵-۱-۲-۱- تاریخ گیتی گشا
۵-۱-۲-۲	۵-۱-۲-۲- جهانگشای نادری
۵-۱-۲-۳	۵-۱-۲-۳- عالم آرای نادری
۵-۱-۲-۴	۵-۱-۲-۴- مجمل التواریخ بعد نادریه
۵-۱-۳	۵-۱-۳- سفرنامه ها
۵-۱-۳-۱	۵-۱-۳-۱- سفرنامه پیتر و دلاواله
۵-۱-۳-۲	۵-۱-۳-۲- سفرنامه ژان اوتر
۵-۱-۳-۳	۵-۱-۳-۳- سفرنامه تحفه العالم
۵-۱-۴	۵-۱-۴- تواریخ محلی
۵-۱-۴-۱	۵-۱-۴-۱- شرف نامه بدلیسی
۵-۱-۴-۲	۵-۱-۴-۲- حدیقه ناصری و مرآت الظفر
۱۱	فصل دوم جغرافیایی طبیعی و پیشینه تاریخی
۱-۲-۱	۱-۲- موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت
۲-۲-۲	۲-۲- وجه تسمیه کرمانشاه

عنوان	صفحه
۳-۲- کرمانشاه پیش از اسلام.....	۱۳
۴-۲- ورود اعراب به کرمانشاه	۱۴
۵-۲- کرمانشاه در دوره اموی.....	۱۵
۶-۲- کرمانشاه در عصر استیلای عباسیان	۱۵
۷-۲- کرمانشاه در عصر دیالمه	۱۶
۸-۲- کرمانشاه از سلاجقه تا پایان حکومت خوارزمشاهیان.....	۱۸
۹-۲- کرمانشاه از مغول تا صفویه	۱۹
فصل سوم اوضاع سیاسی کرمانشاه	
۱-۳- تقسیمات کشوری.....	۲۱
۱-۱-۳- تقسیمات کشوری در عصر صفویه	۲۲
۲-۱-۳- کرمانشاه در تقسیمات اداری و سیاسی عصر افشاریه و زندیه	۲۴
۲-۳- اوضاع سیاسی کرمانشاه از ۹۰۷ ه.ق تا عصر شاه عباس.....	۲۴
۳-۳- اوضاع سیاسی کرمانشاه در عصر شاه عباس	۲۷
۱-۳-۳- ایل زنگنه	۲۸
۴-۳- اوضاع سیاسی کرمانشاه از شاه صفی تا شاه سلیمان صفوی.....	۳۰
۱-۴-۳- اصلاحات شیخ علی خان.....	۳۲
۱-۱-۴-۳- اصلاحات اداری	۳۲
۲-۱-۴-۳- اصلاحات اقتصادی	۳۳
۳-۱-۴-۳- اصلاحات نظامی	۳۵
۴-۱-۴-۳- سیاست خارجی	۳۵
۵-۳- کرمانشاه پس از شیخ علی خان زنگنه تا پایان حکومت صفوی	۳۷
۷-۳- اوضاع سیاسی کرمانشاه در عصر افشاریه	۴۰
۸-۳- تحولات کرمانشاه بعد از مرگ نادر تا قدرت گیری کریم خان.....	۴۱
۹-۳- اوضاع کرمانشاه در دوران قدرت گیری کریم خان زند	۴۳
۱۰-۳- کرمانشاه در عصر ثبات قدرت کریم خان زند	۴۷

عنوان	صفحه
۱۱-۳- کرمانشاه از مرگ کریم خان تا آغاز قاجاریه	۴۸
فصل چهارم اوضاع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کرمانشاه از آغاز صفویه تا پایان زندیه	۵۴
۱-۴- اوضاع اقتصادی	۵۴
۱-۱-۴- اوضاع اقتصادی کرمانشاه در عصر افشاریه	۵۶
۲-۴- مذهب مردم کرمانشاه	۵۸
۱-۲-۴- پیروان سایر ادیان	۶۰
۲-۲-۴- مسلک یارسان یا اهل حق	۶۱
۳-۴- قومیت و نژاد	۶۲
۱-۳-۴- طوایف و عشایر ساکن در کرمانشاه	۶۳
۱-۱-۳-۴- ایل زنگنه	۶۴
۲-۱-۳-۴- ایل کلهر	۶۵
۲-۳-۴- زبان و گویش	۶۷
۴-۴- حیات شهری	۶۷
۵-۴- اوضاع علمی و فرهنگی کرمانشاه	۶۹
۱-۵-۴- جایگاه علم در کرمانشاه	۶۹
۲-۵-۴- ادبیات و شعر	۷۰
۱-۲-۵-۴- میرزا شفیع دینوری	۷۱
۲-۲-۵-۴- خانان قبادی	۷۱
۳-۲-۵-۴- جمال اورامی	۷۲
۴-۲-۵-۴- نجف قلیخان	۷۲
۵-۲-۵-۴- شهاب	۷۳
۶-۲-۵-۴- نظیر زنگنه	۷۳
۷-۲-۵-۴- حاج ملا احمد مفتی اورمانی	۷۴
۸-۲-۵-۴- الماس خان کندوله ای	۷۴
۹-۲-۵-۴- شفق کرمانشاهی	۷۵

عنوان	صفحه
۱۰-۲-۵-۴- صیدی اورامی.....	۷۵
۱۱-۲-۵-۴- نامی.....	۷۶
۳-۵-۴- شاعران کرمانشاهی تبار در هند.....	۷۷
۱-۳-۵-۴- تمکین کرمانشاهی.....	۷۷
۲-۳-۵-۴- وهمی.....	۷۷
۴-۵-۴- علماء دینی.....	۷۷
۱-۴-۵-۴- آقا محمدعلی مجتهد کرمانشاهی.....	۷۷
۲-۴-۵-۴- ملا عبدالجیل جلیلی.....	۷۹
۵-۵-۴- مشاهیر علمی.....	۸۰
فصل پنجم.. بناها و آثار تاریخی کرمانشاه از صفویه تا پایان زندیه	۸۱
۱-۵-۱- پلها.....	۸۱
۱-۱-۵- پل صفوی (پل بیستون).....	۸۱
۲-۱-۵- پل کهنه.....	۸۲
۳-۱-۵- پل آجری کوچه «پل صفوی کوچه».....	۸۲
۲-۵- کاروانسراها.....	۸۲
۱-۲-۵- کاروانسرای شاه عباسی بیستون.....	۸۳
۲-۲-۵- کاروانسرای شاه عباسی کنگاور.....	۸۴
۳-۲-۵- کاروانسرای شاه عباسی قصر شیرین.....	۸۵
۴-۲-۵- کاروانسرای ماهیدشت.....	۸۵
۳-۵- کتیبه وقف نامه شیخ علی خان زنگنه.....	۸۵
۴-۵- مساجد.....	۸۷
۱-۴-۵- مسجد فیض آباد.....	۸۷
۲-۴-۵- مسجد جامع.....	۸۸
۵-۵- مقابر.....	۸۸
۱-۵-۵- مقبره فاضل تونی:.....	۸۸

صفحه	عنوان
٨٩	٢-٥- بقعه سرقبر آقا
٩٠	نتیجه
١٠١	منابع و مأخذ

مقدمه :

تاریخ محلی از جمله شاخه های مهم تاریخ است که درشناساندن هویت تاریخی و قابلیت های اقتصادی اجتماعی در فرهنگی شهرها و نواحی مختلف بسیار سودمند است اما در تحقیقات آکادمیک کمتر بدان پرداخته شده است از این رهگذر به تاریخ کرمانشاه نیز همچون دیگر شهرهای بسیار کم پرداخته شده است

کرمانشاه یکی از شهرهای ایران است که در ادوار مهم تاریخی بخصوص عصر باستان دارای اهمیت خاص ویژه بوده است اگرچه این اهمیت و شکوه از عصر باستان به بعد سیر نزولی پیدا کرد به گونه ای که در طول تاریخ میانه ایران این شهر اهمیت خود را از دست داد و بصورت جزئی از ناحیه بزرگتر یعنی جبال درآمد این رکود و نزول منحصر به اوضاع سیاسی نمی شد بلکه این شهر به لحاظ اجتماعی ، فرهنگی و اقتصادی نیز سیری نزولی را در این دوران طی کرد این وضعیت متأثر از جایگاه جغرافیایی کرمانشاه یعنی مرز واقع شدن آن میان حکومت های مستقل ایرانی در سده های میانه با خلفا و بغداد بعدها عثمانی بود و این وضعیت تا آغاز نیمه دوم حکومت صفوی بردوام بود اما ورود خاندان زنگنه به وادی قدرت که تیولداران کرمان بودند و توجه بیش از حد این خاندان به عمران و آبادانی این شهر، همراه با قطع جنگهای دامنه دار میان ایران و عثمانی باعث شد تا کرمانشاه یکبار دیگر هویت مستقل خود را به لحاظ جغرافیایی ، اجتماعی ، سیاسی بازیابد اگرچه این دوران آرامش و ترقی خیلی بر دوام نبود و در عصر افشاریه و زندیه باردیگر این شهر از سوی به میدان مبارزه میان سردمداران قدرت طلب و از سوی دیگر به آوردگاه نبرد میان ایران و عثمانی مبدل گشت و دوران رکود باردیگر در این شهر تکرار گردید. در این پژوهش سعی شده است تا جنگ و تابعیت ناشی از آن بعنوان مهمترین عامل در رکود و نزول این شهر در ابعاد مختلف پرداخته شود

پژوهش حاضر به بررسی اوضاع سیاسی ، اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی کرمانشاه از آغاز عصر صفوی تا پایان عصر زندیه می پردازد که حوضه زمانی آن از ۹۰۷ هـ ق تا ۱۲۰۹ هـ ق است و در پنج فصل تنظیم گردیده است که به شرح زیر می باشد.

فصل اول که طرح اصلی تحقیق شامل سوالات ، فرضیه ها ، اهمیت موضوع و واژگان کلیدی می باشد و در پایان فصل بصورت گذرا به معرفی منابع و مأخذ مورد استفاده در این پژوهش در بخش تواریخ عمومی ، تواریخ سلسله ای تواریخ محلی، سفرنامه ها و مطالعات و تحقیقات جدید می پرداخته ایم.

در فصل دوم که با عنوان جغرافیای طبیعی و پیشینه تاریخی کرمانشاه به بررسی اوضاع طبیعی استان کرمانشاه و سپس پیشینه تاریخی آن قبل از صفویه پرداخته ایم در بحث پیشینه تاریخی بصورت گذرا جایگاه و اهمیت شهر کرمانشاه در آغاز عصر باستان تا آغاز دوره صفوی مورد تبیین قرار گرفته است .

در فصل سوم که به بررسی اوضاع سیاسی کرمانشاه از آغاز دوره صفویه تا پایان دوره زندیه پرداخته ایم در این فصل ابتداء به جایگاه کرمانشاه در تقسیمات کشوری عصر صفویه ، افشاریه و زندیه پرداخته ایم و سپس به تبیین اوضاع سیاسی کرمانشاه بصورت مفصل در عصر صفویه، افشاریه و زندیه پرداخته شده است و رابطه حاکمان این ایالت با مذكر کاملاً تبیین گردیده است .

درفصل چهارم به بررسی اوضاع اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی کرمانشاه پرداخته شده است بدین صورت که ابتدا اوضاع اقتصادی این شهر و تأثیر عوامل مخرب براوضاع اقتصادی مورد بحث قرار گرفته است و سپس به بررسی اوضاع اجتماعی در میاحی تحت عنوان مذاهب رایج در این ایالت در این عصر و ایلات و طوایف پرداخته شده است سپس حیات شهر و سیری نزولی آن در کرمان پرداخته شده است و در پایان به تبیین اوضاع فرهنگی آن و معرفی اندیشمندان و شاعران مشهور این شهر پرداخته ایم .

درفصل پنجم نیز، معرفی ابنیه تاریخی شهر کرمانشاه ، در دوره زمانی مورد نظر پژوهش پرداخته ایم . پلها ،مساجد و معابر کاروانسرا باقی مانده از این ادوار معرفی شده است.

فصل اول

کلیات

۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهشی و اهمیت آن

کرمانشاه یکی از ایالت‌های غربی ایران است که در عصر صفوی همچون اعصار قبل از آن جزئی از پیکره ایران زمین محسوب می‌شد که با تشکیل حکومت این خاندان در سال ۹۰۷ ه.ق و ایجاد حکومت یکپارچه، کرمانشاه تحت تسلط آنها درآمد. در این دوره کرمانشاه به علت نزدیکی با بغداد و دست اندازی عثمانیان و ضعف امیران محلی و اختلاف بین آنها به آوردگاه جنگ و ستیز مبدل گشته بود. به طوری که مدام میان صفویان و عثمانیها دست به دست می‌گشت و روی آبادانی به خود نمی‌دید؛ تا اینکه از ۱۰۴۸ ه.ق به که امرای زنگنه مورد محبت شاهان صفوی قرار گرفته و حکومت کرمانشاه و نواحی اطراف آن به این خاندان سپرده شد سبب از یاد نفوذ خاندان زنگنه در دربار صفوی شد که با صادرات اعظمی شیخ علی خان زنگنه به اوج خود رسید و با توقف نبردهای پیوسته میان ایران و عثمانی بعد از انعقاد عهد نامه زهاب ۱۰۴۹ ه.ق زمینه رونق عمران و آبادانی کرمانشاه فراهم گردید. از این زمان به بعد این شهر توانست ساختار شهری و هویت اجتماعی خود را تحت عنوان ایالت کرمانشاه باز یابد و با توابع جغرافیایی آن، سنقر و هرسین که از لحاظ اداری، سیاسی و نظامی نیز تابع مرکزیت آن بودند واحد مستقلی را تشکیل دهد.

با در هم پیچیده شدن طومار حکومت صفوی، نواحی شمال غربی ایران میان دو دولت روسیه و عثمانی تقسیم شد و براساس این تقسیم بندی کرمانشاه تحت تسلط حکومت عثمانی درآمد. با قدرت گیری نادر و در پی درگیری های او با عثمانی ها، توپ خانه نادری به کرمانشاه انتقال یافت و بار دیگر این شهر به میدان ستیز و

مبارزه مبدل گشت. به طوری که بارها میان نادر و عثمانی دست به دست گشت و چرخه آبادانی را در این شهر متوقف کرد. با مرگ نادر و تثبیت جانشینانش در بخش شرقی قلمرو وی، نبرد میان مدعیان قدرت به صفحات غربی ایران کشیده شد و کرمانشاه که قلعه نادری و تجهیزات نظامی آن را در خود جای داده بود در کانون توجه مدعیان قدرت قرار گرفت. نزاع بین جبهه های تشکیل شده برای تسلط بر این شهر یعنی کریم خان با همکاری خوانین محلی زنگنه از یک سو با قلعه داران به کمک علیمردان خان بختیاری از سوی دیگر، این شهر را کانون جنگ و ستیز قرار داده بود. سرانجام کریم خان با کمک خوانین محلی زنگنه موفق شد بر این شهر تسلط یابد و خاندان زنگنه را به پاس خدمات ارزنده شان در سمت حکمرانی بر این ایالت ابقا نماید. از این زمان تا مرگ کریم خان این شهر دورانی از آرامش همراه با رشد و ترقی اقتصادی سپری کرد اگر چه متوقف شدن نبردهای میان ایران و عثمانی نیز خود به این مسئله کمک کرد.

مرگ کریم خان که کشور را یکبار دیگر دستخوش هرج و مرج کرده بود باعث شد تا حاکم وقت کرمانشاه الله قلی خان زنگنه به فکر تصاحب تاج و تخت بیفتد که این ادعای او قرین موفقیت نگشت و از علی مراد خان زند شکست خورد اما این شکست مانع از قدرت طلبی او نشد بلکه او بعد از مرگ علی مراد خان زند یکبار دیگر مدعی تاج و تخت شد که در نهایت به کشته شدن او توسط خسرو خان اردلان انجامید.

تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی این شهر در فاصله این دوره زمانی تحت تاثیر جنگ و تبعات ناشی از آن بود و این امر مانع از توسعه این شهر در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شد. در نهایت این پژوهش بر آن است تا با بررسی اوضاع تاریخی منطقه کرمانشاه در این دوره بر جایگاه مهم تاریخ محلی به عنوان یکی از شاخه های مهم تاریخ تأکید کرده و با اذعان بر اهمیت و جایگاه شهر کرمانشاه به عنوان یکی از مهمترین شهرهای ایران راه تحقیقات بعدی را هموار نماید.

۱-۲- اهداف

- ۱- تبیین اوضاع سیاسی کرمانشاه از صفویه تا پایان زندیه
- ۲- تبیین اوضاع اقتصادی اجتماعی کرمانشاه از صفویه تا پایان زندیه
- ۳- تبیین تغییرات جغرافیایی از صفویه تا پایان زندیه
- ۴- تبیین روابط حکمرانان این ایالت با مرکز از صفویه تا پایان زندیه

۱-۳- فرضیه و پرسش ها

- ۱- تحولات سیاسی کرمانشاه در این عصر چگونه بوده است؟
 - ۲- اوضاع اقتصادی و اجتماعی کرمانشاه در این عصر چگونه بوده است؟
 - ۳- تغییر و تحولات جغرافیایی کرمانشاه در این مقطع زمانی چگونه بوده است؟
 - ۴- روابط حکمرانان این ایالت با حکومت مرکزی در این مقطع زمانی چگونه بوده است؟
 - ۵- نقش جنگهای ایران و عثمانی در تحولات کرمانشاه در ابعاد مختلف بررسی کند؟
- کرمانشاه به دلیل موقعیت جغرافیایی و همسایگی با عثمانی کانون درگیری و جنگ میان دو دشمن متخاصم بوده و این وضع تأثیر زینباری بر اوضاع اقتصادی و اجتماعی این شهر داشته است.

۱-۴- پیشینه تحقیق:

در خصوص تاریخ کرمانشاه در دوره مورد مطالعه تاکنون پژوهش جامع و مستقلی صورت نگرفته است. آثار تاریخی تألیف شده در خصوص تاریخ کلی کرمانشاه و تاریخ ایران و اسلام به غیر از مطالبی پراکنده و اشاراتی کوتاه از تاریخ این دوره مطالب قابل اعتنایی به دست نمی دهند از جمله این تحقیقات می توان به موارد زیر اشاره کرد:

تاریخ کرمانشاه و کردستان: مسعود گلزاری که در خصوص وجه تسمیه، تاریخ تأسیس و بافت قومی، زبانی و آثار تاریخی کرمانشاه مطالب قابل اعتنایی از آن می توان دریافت نمود هر چند این اثر هم به صورت مختصر و فقط به وقایع سیاسی کرمانشاه پرداخته است. و به اوضاع اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی پرداخته نشده است

کرمانشاهان و تمدن دیرینه آن: ایرج افشار سیستانی. از تألیفات جدید و دایره المعارف گونه ای است در باب کرمانشاه. این کتاب علیرغم آن که اطلاعات خوبی به دست می دهد اما مطالب آن درباره دوره مورد بحث بسیار مختصر و شامل چند صفحه است.

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان: محمد علی سلطانی: از آنجا که کرمانشاه در همه ادوار تاریخی موضوع مورد پژوهش نگارنده بوده است و به صورت کلی به مطلب پرداخته است لذا فقط به گردآوری اطلاعات خام در باب کرمانشاه بسنده کرده و خالی از تحلیل می باشد. همچنین این کتاب به اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کرمانشاه به صورت بسیار جزئی و گذرا در حد چند صفحه پرداخته است.

گذری بر تاریخ کرمانشاه: هرمز بیگلری. این پژوهشگر نیز همچون آقا محمدعلی سلطانی به کرمانشاه و آثار تاریخی آن در همه ادوار تاریخی پرداخته است و اطلاعات مختصری در باب تاریخ صرفاً سیاسی کرمانشاه در محدوده زمانی مورد نظر پژوهش در حد چند صفحه دارد و خالی از تحلیل و تشریح در باب اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می باشد.

۱-۵- بررسی منابع و مأخذ

در نقد و بررسی منابع مورد استفاده در این پایان نامه، با طبقه بندی از این منابع در موضوعات مختلف اعم از تواریخ عمومی، تواریخ سلسله ای، سفرنامه ها، تواریخ محلی و مطالعات و تحقیقات جدید به معرفی اثر و سپس ویژگی های اثر او در این رابطه پرداخته شده است و به ضعف و قوت آن و این که اثر او تا چه میزان جهت احاطه پژوهشگر به دوران مورد بحث در تاریخ کرمانشاه کمک نموده، می پردازد.

۱-۵-۱- تواریخ عمومی

با وجود آن که در محدوده زمانی مورد نظر پژوهشگر از صفویه تا پایان زندیه به خصوص در دوره صفویه تواریخ عمومی بسیاری نگاشته شده است اما در برخی از آنها هیچ خبری از کرمانشاه ذکر نشده است. به خصوص تواریخ عمومی که در سال های سخت حکومت صفویان تا حکومت شاه عباس نگاشته شده است ذکر از کرمانشاه نشده است. از دوره شاه عباس به بعد بود که با ورود خاندان زنگنه به عرصه قدرت سیاسی و قرار گرفتن افرادی از این ایل در سمت حکمرانی ایالات، نامی از کرمانشاه در تواریخ عمومی پدیدار گشت. چرا که کرمانشاه موطن اصلی و زادگاه این خاندان محسوب می شد. علاوه بر دو اثر که در ذیل معرفی شده اند در سایر تواریخ عمومی عصر صفوی مانند لب تواریخ - تاریخ جهان آرا - خلاصه التواریخ - وقایع السنین والعوام نیز اطلاعاتی اگر چه بسیار اندک در باب کرمانشاه وجود دارد با این وجود در بعضی از این تواریخ مانند جواهر الاخبار - احسن التواریخ حتی یکبار نیز از کرمانشاه و نواحی تابعه آن نام نبرده اند.

۱-۵-۱-۱- خلدبرین

این کتاب تألیف محمد یوسف و اله قزوینی است که شامل هشت روضه می باشد و روضه هشتم آن به تاریخ صفویه اختصاص دارد این روضه به هفت حدیقه تقسیم گردیده که حدیقه ششم و هفتم آن با عنوان «ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم» به کوشش دکتر محمدرضا نصیری به چاپ رسید. و حدیقه های قبلی آن با

عنوان «خلدبرین» ایران در روزگار صفویان به چاپ رسیده است (یوسف واله قزوینی، ۱۳۷۲: ۱۳). از آنجا که تألیف این کتاب در سال ۱۰۷۸ هـ.ق درست مقارن با تکاپوی خاندان زنگنه جهت به دست آوردن نفوذ و قدرت بیشتر و ارتقاء شیخ علی خان زنگنه به صدارت اعظمی شاه سلیمان صفوی صورت گرفته است دارای اطلاعات زیادی در مورد ایل زنگنه و سران این ایل که حاکمان وقت کرمانشاه بودند، می‌باشد.

۱-۵-۱-۲- از شیخ صفی تا شاه صفی

این کتاب در واقع باب سوم کتاب تاریخ سلطانی اثر سید حسن بن مرتضی حسینی استرآبادی است که موضوع آن بیان اوضاع سلاطین صفویه از شیخ صفی تا زمان شاه صفی است و به اهتمام دکتر احسان اشراقی تصحیح و به چاپ رسیده است. این کتاب در سال ۱۱۱۵ هـ.ق در زمان شاه سلطان حسین تألیف شده است (حسینی استرآبادی، ۱۳۶۲: ۱۸). این کتاب اطلاعاتی پراکنده در باب کرمانشاه دارد. به خصوص آنجا که بحث از جنگ‌های ایران و عثمانی به میان می‌آید.

علاوه بر دو اثر که در ذیل معرفی شده اند در سایر تواریخ عمومی عصر صفوی مانند لب تواریخ - تاریخ جهان آرا - خلاصه التواریخ - وقایع السنین والعوام نیز اطلاعاتی اگر چه بسیار اندک در باب کرمانشاه وجود دارد با این وجود در بعضی از این تواریخ مانند جواهر الاخبار - احسن التواریخ حتی یکبار نیز از کرمانشاه و نواحی تابعه آن نام نبرده اند.

۱-۵-۲- تواریخ سلسله ای

تواریخ سلسله ای نوشته شده در عصر صفوی حاوی اطلاعاتی پراکنده در باب کرمانشاه هستند اما تواریخ سلسله ای که در عصر افشاریه و زندیه نگاشته شده اند، بدان علت که کرمانشاه در طول این سالها کانون مبارزه و نبرد میان مدعیان مختلف بوده است در بر دارنده اطلاعات زیادی در باب اوضاع سیاسی و اجتماعی شهر کرمانشاه می‌باشند. از آنجا که تواریخ سلسله ای نگاشته شده در عصر افشاریه و زندیه حاوی اطلاعات بیشتر درباره کرمانشاه نسبت به تواریخ سلسله ای دوره صفویه می‌باشند لذا در این بخش به معرفی منابع مهم دوره افشاریه و زندیه در ارتباط با موضوع می‌پردازیم و از تواریخ سلسله ای عصر صفوی فقط به ذکر نام کتبی مانند عالم آرای عباسی و تاریخ عباسی بسنده می‌کنیم

۱-۲-۵-۱- تاریخ گیتی گشا

نوشته میرزا محمدصادق موسوی اصفهانی متخلص به نامی است نامی بدستور محمدجعفر خان زند از سال ۱۱۹۹ هـ. ق شروع به نگارش کتاب کرد و نگارش آن تا سال ۱۲۰۴ هـ. ق که سال مرگ نویسنده است ادامه داشت. این کتاب تاریخ ظهور خاندان زند تا سقوط این سلسله را در بر دارد. (ورهرام، ۱۳۶۶: ۱۲) از آنجا که سال های نگارش این اثر مقارن است با حکومت حکمران مقتدر و مدعی تاج و تخت کرمانشاهان یعنی الله قلی خان زنگنه لذا به فراخور این شخصیت موثر در تحولات این عصر به اوضاع منطقه تحت تسلط او یعنی کرمانشاه نیز پرداخته است و برای بررسی تحولات سیاسی اجتماعی کرمانشاه در عصر زندیه کتاب مفیدی به شمار می‌رود.

۱-۲-۵-۲- جهانگشای نادری

جهانگشای نادری نوشته میرزا مهدی خان استرآبادی است اگر چه میرزا مهدی خان بیشتر در اندیشه سخن و شیوایی و رویه شاعرانه نوشته های خود بوده است و از این طریق خواندن و نوشتن کتاب خود را دشوار ساخته است اما به دلیل اینکه همیشه و همه جا با نادر همراه بوده است نوشته اش از دیدة تاریخ بسیار ازجمند است. (بیات، ۱۳۷۰: ۲۶). در این کتاب تحولات کرمانشاه در عصر افشاریه در شرح نبردهای نادر با عثمانی به تصویر کشیده شده است. چرا که کرمانشاه در این روزگار آوردگاه نبرد نادر با عثمانی بود که گاه تحت تسلط نادر و گاهی تحت تسلط عثمانی‌ها بود.

۱-۲-۵-۳- عالم آرای نادری

نوشته میرزا محمد کاظم وزیر مرو است که به زندگانی نادرشاه و تاریخ تحولات روزگار او پرداخته است. این کتاب به زبان ساده و بی پیرایه، زبان محاوره عصر خود نوشته شده است و در واقع آینه احوال ایران در دو قرن نیم پیش است. (بیات، ۱۳۷۴: ۲۸-۲۹) این کتاب نیز همچون جهانگشای میرزای مهدی خان در لابه لای تشریح جنگ های نادر با عثمانی ها اطلاعاتی در باب اوضاع کرمانشاه بدست می‌دهد که برای تبیین اوضاع کرمانشاه در عصر افشاریه بسیار سودمند است.